

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDISK NYORIENTERING FRÅN USA TILL EUROPA

Johan Strang.

Foto: Veikko Somerpuro.

De senaste två månaderna har varit en utrikespolitisk bergochdalbana. Den nya amerikanska administrationens olika utspel har tvingat Europa att omvärdera sin geopolitiska ställning och sitt säkerhetspolitiska beroendeförhållande till USA.

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

För oss genomamerikaniserade nordbor är det kanske speciellt svårt att slita banden till USA. Det är inte bara frågan om vår viktigaste allierade, utan också ett land och en kultur som fascinerat oss i generationer och på många sätt representerat våra drömmar och ideal.

Däremot har vi sakta börjat se på Europa i ett nytt ljus. Under de senaste åren har många av oss övergett vår tidigare skepsis och kanske den senaste tidens händelser slutgiltigt tvingar oss att acceptera att vi är en del av Europa. I bästa fall leder detta till att ett nytt och starkare Norden växer fram som en del av ett mera handlingskraftigt och enat Europa.

Den nordiska kärleken till USA har djupa rötter. Det var bara från Irland som en större andel av befolkningen emigrerade under 1800-talet. I generationer knöt släktband och amerikabrev oss samman över Atlanten på ett sätt som skildrades av exempelvis Vilhelm Mobergs klassiska utvandrarserie. Min farfarsfar emigrerade två gånger till USA, men ligger begravnen i Nykarleby i Österbotten.

Under stora delar av 1900-talet var den dominerande politiska kraften i Norden, socialdemokratien, långt mera intresserat av det progressiva och framstegsvilliga USA än av det konservativa och bakåtsträvande Europa. USA representerade demokratin och framtiden, medan Europa var plågat av krig och totalitarism. Kontakterna till USA var många och en ledande socialdemokrat som svenske Gunnar Myrdal skrev ofta lyriskt om hur varje amerikan hade upplysningsidealen om varje individs lika rättigheter och möjligheter stämplade i sitt sinne som en slags trosbekännelse. Och han ansåg att det var Sveriges och Nordens roll att efter andra världskriget främja dessa värderingar i ett sargat Europa.

Under efterkrigstiden blev den amerikanska dominansen inom nordisk kultur och vetenskap enorm. Vi blev snabbt minst lika bra på engelska som vi tidigare varit på tyska. Det var inte bara Coca-Cola, Hollywood och hamburgerkedjor, utan också nya empiriska socialvetenskaper som satte sin prägel på våra välfärdssamhällen. Norge, Danmark och Island gick med i Nato, men också i Finland och Sverige visste vi att vår säkerhet ytterst vilade på USA.

Förstås fanns det också kritiska röster. Den konservativa kulturhögern tyckte att USA var banalt och tillgjort, medan vänstern på 60- och 70-talen började kritisera den amerikanska imperialismen. Men till och med antiamerikanismen hade i många avseenden amerikanska rötter och fick näring i 1968-rörelsens civil rights-movement och protesterna mot Vietnamkriget.

Ur amerikansk synvinkel var Norden strategiskt viktigt. De danska sunden, Islands position i norra Atlanten och den långa norska kusten gjorde att de nordiska Nato-länderna hade råd att föra en avvaktande och stundtals till och med avvisande politik, exempelvis genom att vägra permanenta baser och kärnvapen. Sveriges statsminister Olof Palme kunde högljutt kritisera USA i förvisning om att man låg tryggt inom det amerikanska kärnvapenparaplyet.

Efter kalla krigets slut riktade USA sin uppmärksamhet mot de nya centraleuropeiska medlemmarna i Nato. Och då USA kring millennieskiftet tappade intresset för att garantera Europas säkerhet var den nordiska strategin inte att försöka stå på våra egna ben, utan att bedyra vår kärlek till USA. Med Anders Fogh Rasmussens regering övergav Danmark slutgiltigt allt vad *fodnotopolitik* heter för att ställa sig först i kön för att hjälpa USA i deras krig mot terrorismen. Norge ställde sig inte långt bakom. Också Finland och Sverige knöt sig tätare till USA genom olika partnerskapsavtal.

Så har vi fortsatt långt in på 2020-talet. Under de senaste åren har såväl Danmark, Finland och Norge beslutat sig för att köpa amerikanska jaktplan. Och då Ryssland attackerade Ukraina var det framför allt med tanken om att också formellt komma under USAs beskydd som vi gick med i Nato.

Att vi nu blivit tvungna att ompröva vårt säkerhetspolitiska beroende av USA är en chock för oss nordbor. Men samtidigt har vi sakta men säkert graviterat mot Europa istället. Längre var Norden en av de mest EU-skeptiska regionerna i Europa. Under efterkrigstiden såg vi vårt eget nordiska samarbete som ett bättre alternativ. Det var med tveksamhet som först Danmark och sedan Finland och Sverige gick med i EG/EU. Norge och Island står fortfarande utanför. Men under senare år har inställningen ändrats radikalt.

Där den nordiska vänstern tidigare såg EU som ett hot mot vår unika välfärdsmodell, har man sakta börjat se EU som ett verktyg för klimatet, demokratin och de mänskliga rättigheterna. Här var Brexit en viktig lärpeng. Om

man styvnackat håller kvar sin EU-skepticism riskerar man likt Labours Jeremy Corbyn få vara med om att förverkliga nationalkonservatismens våta dröm.

Mest dramatisk har kanske kursändringen varit i Danmark. Under våren 2022 röstade man bort det undantag man sedan 90-talet hade haft gällande det europeiska försvars- och säkerhetspolitiska samarbetet. Mette Frederiksen var också först ute bland de nordiska ledarna att öppna för gemensamma lån för att utveckla en gemensam europeisk försvarsindustri. Hon har också tidigare efterlyst kraftigare åtgärder för att EU ska hänga med i det ekonomiska och teknologiska kapploppet med USA och Kina.

Också i de andra länderna har attityden till EU förändrat sig. I Sverige väckte den svaga kronan en debatt omkring euron och till och med i Norge har det höjts röster om en ny EU-diskussion. Den politiska eliten i bägge länder är EU-positiv, men varken euron eller EU-medlemskapet är frågor man vågar driva, speciellt inte då man sitter vid makten. Annat är det i Island, där Alltingsvalet i slutet av förra året resulterade i den första EU-positiva regeringen sedan finanskrisen. Koalitionen som leds av Kristrún Frostadóttirs socialdemokrater har lovat lägga fram EU-frågan till en folkomröstning senast 2027.

Den främsta konsekvensen av både kriget i Ukraina och de försämrade transatlantiska relationerna är att Norden står mera enat än kanske någon gång tidigare. Vi är alla med om att försöka utveckla ett Nato med ett nytt och oberäkneligt USA. Och vi håller dessutom på att hitta varandra i vår Europapolitik. Då Mette Frederiksen i kölvattnet efter Donald Trumps Grönlandsutspel gav sig ut på en diplomatisk turné, signalerades den nordiska solidariteten genom en bild av de nordiska statsledarna kring hennes köksbord.

Den nordiska familjen hittar varandra när världen rör på sig.

Johan Strang